

ner och frågar: ”Finns det i vår samvaro, i våra ansikten och i våra ögon en glädje som väcker världens undran och som lockar människor att försöka nå fram till den glädjekälla vi dricker ur?”²³

Så påverkar den kristna kyrkan, inte genom att lägga nya krav på människor utan genom att gestalta befrielsens evangelium. Där har var och en som uppfattat något av evangeliet en uppgift. I den meningen är det jag kallat för Wingrens individualism ett bejakande av den enskilde som vi bara kan ta till oss och bygga vidare på.

Jag slutar med att citera ett sådant talande uttryck för hur Gustaf Wingren beskriver framtidens kyrka, den enda kyrka som han menar orkar leva vidare. I ett radioföredrag 1967 säger han: ”Idealbilden av framtidens kristna människa är den, som de hedniska arbetskamraterna beskriver så: ’Han är konstigt solidarisk med dem som saknar något. När omvälvningarna kommer och strebrarna flyter upp med skummet, då finner vi honom alltid som ett stöd åt den som hamnade nederst. Han dricker en dryck, som han kallar ’gudstjänst’, men han är snart tillbaka igen, på sin vanliga plats. Det är som om han redan hade placerat sig där vi alla kommer att sluta. Han går igenom döden redan nu – och han gör det som om det vore *liv*!’”²⁴

Johanna Gustafsson Lundberg: Kyrkan i samhället

Teol. Dr. Johanna Gustafsson Lundberg är universitetslektor i etik vid Högskolan i Dalarna. Hon disputerade 2001 på avhandlingen *Kyrka och kön: om könskonstruktioner i Svenska kyrkan 1945-1985*.

Jag brukade titta på TV-serien *Mad Men* när denna sändes förra året. Den handlar om ett antal människor som alla arbetar på en amerikansk

reklambyrå. Tidsmässigt utspelar sig handlingen i 1950-talet. Harry Martinssons epos *Aniara* är också skriven under 1950-talet, lite tvärs kast tänker ni. Men faktum är att dessa berättelser har en del gemensamt. Litteraturvetaren Johan Lundberg beskriver i en DN-artikel i oktober i år hur dessa båda fenomen kraftigt präglas av 1950 - 60-talens högmoderna era. Där *Aniara* fokuserar tekniska nymodigheter, finner vi i *Mad Men* ingenjörsmässiga miljöer som rymmer tydliga spår av tidens framtidsoptimistiska reklamestetik. Ur denna tidsanalys tecknar Lundberg också ett slags existentiella konsekvenser för samtliga inblandade. Här finns ett frossande i det sena 1950-talets slit- och släng estetik, infärgad i ett slags förstärkt ultramodern technicolor, vilket korresponderar med de fiktiva gestalternas existentiella upplevelser. Dessa upplevelser ”tar form i något av ett normativt tomrum, i ett andligt och moraliskt vakuum, där inga förpliktelser finns och där människorna fullständigt har tappat kontakten med sina rötter, såväl biologiskt som kulturellt.”²⁵ Denna tomhet som aktörerna exempelvis i *Mad Men* försöker övervinna med ett slags frossande i både sexuella utsvävningar och droger, tolkar Lundberg som den andra sidan eller baksidan av det mynt vars andra sida utgörs av det hypermoderna, liberala samhällets yttersta devis, nämligen att klippa av banden till traditionen och historien.

Det är i detta avseende som Lundberg menar att *Aniara* äger aktualitet än idag, eftersom detta epos riktar uppmärksamheten mot den existentiella tomhet som riskerar att bli allt mer påtaglig och utbredd ju mer dominerande den senkapitalistiska ekonomin blir. En ekonomi som kan erbjuda mycket men knappast trygghet och sammanhang. Hur skall detta vakuum, denna vilshenhet eller värdeupplösning hanteras? Harry Martinsson erbjuder enligt Lundberg i sitt epos bot mot detta i själva konsten och exemplifierar med de antal fragmentariska lyriska partier som stundtals träder fram i denna berättelse. I dessa finner Lundberg skärvor av skönhet och hållbarhet som förmår tränga fram i en annars kall och mörk materia som präglar den moderna grundsubstansen.²⁶

²³ Gustaf Wingren, ”Så älskade Gud” i Fria kristna riksmötet i Jönköping, *Så älskade Gud världen: dokument från FKR – 76* (Älvsjö: Moderna läsare, 1976) s.28.

²⁴ Gustaf Wingren, *Trons artiklar: Tre radioföredrag* (Lund: Gleerups, 1968) s. 37.

²⁵ Lundberg i DN 2010-10-28.

²⁶ Lundberg i DN 2010-10-28.

Frågan skulle även kunna ställas till vårt sammanhang. Hur svarar kyrkan eller kanske mer precist den avreglerade kyrkan och dess teologer på ett samhälle präglad av existentiella tomrum, längtan efter tillhörighet i kombination med en obönhörlig tilltro till individuella lösningar?

Inom det religionsvetenskapliga fältet finns religionssociologer som förutom konsten också betraktar religionen som ett slags svar på den enskilde individens längtan efter samhörighet, eller tillhörighet i ett senmodernt starkt individualiserat samhälle. Sociologen Danièle Hervieu-Léger menar exempelvis att de västerländska, sekulära och individualiserade länderna lider av ett slags kollektiv minnesförlust. Detta föder en längtan hos den enskilde individen att s a s placera in sig eller förstå sig själv i relation till en tradition eller historia. Religionen kan enligt Hervieu-Léger fungera som ett slags ställföreträdande eller vikarierande minne i en sådan kollektiv minnesförlust. Genom att kyrkan bevarar riterna, sin tradition och byggnad kan hon fungera som en länk mellan den enskilde individens livssituation och en nationell och kulturell historia.²⁷

Detta är en tanke som går igen på lite olika sätt i de två kyrkliga strategier som dominerar folkkyrkodiskussionen idag, vilka jag ser som ett slags svar på det senmoderna samhällets marknadsstyrda, pluralistiska och individualistiska situation, nämligen den tjänsteteoretiskt orienterade kyrkan och den gemenskapsorienterade kyrkan. Båda dessa kyrkliga strategier kan sägas utgöra olika svar på hur kyrkan bör utvecklas eller reagera i den identitetskris både för enskilda individer men även institutioner som t ex kyrkan, som uppstått i övergången från modernitet till post- eller senmodernitet.

I boken *Folkkyrka i en postmodern tid- tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerad gemenskap?* (2008) analyserar systematikern och numera nytillträdde biskopen i Borgå stift, Björn Vikström, dessa båda ansatser som två strategier för vad jag kallar den avreglerade kyrkan. Utgångspunkten för Vikströms analys av dessa inriktningar är tesen att folkkyrkan känne-

tecknas av en dubbel lojalitet: ”å ena sidan mot sin egen bekännelsetradition och identitet som kristet trossamfund, å andra sidan mot de människor som bor på det geografiska område där lokalförsamlingarna verkar.”²⁸

Väldigt övergripande kan i korthet sägas att ett tjänsteteoretiskt perspektiv betonar att kyrkans tjänster skall utvecklas i nära relation till människor och dess olika föreställningar, erfarenheter, tro och sätt att leva. Begreppet tjänst utgör ett centralt led i den marknadsisering som kyrkan liksom alla andra institutioner i samhället genomgått och fortfarande genomgår. Här står kundernas behov som konsumenter i centrum. Religionssociologen Per Pettersson argumenterar för sin tjänsteteoretiska modell utifrån sociologiska undersökningar som gjorts kring hur svenska folket tänker kring kyrkan, vad de anser är positivt respektive problematiskt. Av dessa framgår bland annat att det man uppskattar mest är de kyrkliga handlingarna, gravvårderna och individuella möten med kyrkans anställda. Det är också kring dessa aspekter som Pettersson lägger sitt krut. Här blir Hervieu-Légers analys att vara länk mellan individ och tradition viktig. Gudstjänsten lyser i hög utsträckning med sin frånvaro.

Teologiskt talar man bl.a. om en kontextualisering av evangeliet utifrån ett slags induktiv teologisk utgångspunkt, där den teologiska analysen och angelägenheten startar hos enskilda människor - inte i kristna traderade sanningar.²⁹ Inom det gemenskapsbaserade synsättet står gudstjänsten i centrum. Här formuleras kyrkan utifrån ett slags *communio-ecclesiologi*, där Gud genom treenighetstanken utgör ursprungsbilden för gemenskap. Inom denna strategi är mottagarperspektivet centralt. Ola Sigurdson talar i sammanhanget om en kreativ receptionsteologi. Centralt i denna är vad han kallar för en *participationsmodell*, där man som medlem aktivt deltar, är med och formar och synliggör kyrkans eller de heligas gemenskap. Kyrkan blir därmed möjlig att identifiera. Andra företrädare talar i

²⁸ Vikström, *Folkkyrka i en postmodern tid*, 2008, s. 14.

²⁹ Vikström, *Folkkyrka i en postmodern tid*, 2008, s. 111-142. Det tjänsteteoretiska perspektivet representeras i Vikströms bok framförallt av Per Pettersson, Anders Bäckström och Ninna Edgardh Beckman.

²⁷ Hervieu-Léger, *Religion as a Chain of Memory*, 2000.

sammanhanget tydligt om kyrkan som motkultur eller kontrastgemenskap. Samtidigt är Sigurdson noggrann med markeringen att gränsen mellan kyrka och värld går rakt igenom kyrkan.³⁰

Naturligtvis finns det både för- och nackdelar med båda dessa modeller. För en sådan analys finns väl ingen tid idag, men en intressant fråga att gå vidare med vore exempelvis historiebruket i dessa modeller. Finns det ett medvetet historiebruk? Vilka berättelser, vilken historia knyter man an till och vilka berättelser lämnar man därhän? Dessa frågor är inte bara nödvändiga utan avgörande i utmejslandet av en teologisk position. Här och nu skulle jag emellertid vilja stanna upp inför frågan om dessa strategier behöver stå i motsats till varandra.

När det gäller utformningen av folkkyrkan idag och kyrkans roll i samhället kan frågor mot bakgrund av kyrkliga ansatser som dessa ställas som: Måste öppenhet och gemenskap stå i motsats? Hur kan man tänka kring kyrkans gränser? Var finns brottningen och komplexiteten i dessa båda diken? Ligger den intressanta och angelägna konflikten mellan dem som förespråkar den ”erbjudna nåden” och dem som betonar den ”mottagna nåden”?

Gustaf Wingrens ansats går en annan väg än den dikotoma, i synnerhet när det gäller kyrkan och samhället eller världen. Gränsen mellan världen och kyrkan upplöses inte med den är i någon mening flytande. Wingren arbetar mot uppdelningar, integrerande, som Bo Håkansson skriver i sin avhandling.³¹ Gudstjänsten måste bevara sitt samband med vardag och arbetsliv. Här tycker jag mig se potential att tänka bortom ett binärt eller dikotomiskt synsätt.

Ett exempel på hur traditionella uppdelningar utmanas hos Wingren utgör följande textpassage från *Gamla vägar framåt*, (1986): ”De som önskar hålla kyrkan öppen anpassar sig ofta till något som redan existerar utanför kyrkan, politiska

läror, själsläkekunst, filosofier. De som går ner i bibelordet och bekännelsen gör i regel detta för att – contra det riskabla öppnandet stänga till om kyrkan och dra gränser kring henne. Vad vi skulle behöva är böcker som går ner i ordet för att öppna kyrkan”.³²

Wingren kan utifrån denna dialektiska hållning och motståndet mot ett förenklat antingen eller sägas placera sig mittemellan de samtida kyrkliga strategier som här presenterats. Han ställde sig i sin tid kritisk till den socialietiska delegationen och dess i hans tycke alldeles för starka betoning av lagen. Men tydligt framgår också kritiken av både pietism och högkyrklighet. Pietistisk fromhet för dess tendens att enligt Wingren bli separatiskt och självtillräcklig. Den tidige Wingren är kritisk mot denna typ av gränsdragningar. Det är inte meningen att det skall gå att avgöra vilka som tillhör kyrkan. I *Predikan* (1949) skriver Wingren: ”Lyckas man här knyta till säcken och räkna de inuti denna förvarade, så må man veta, att man därigenom också lyckas något nertysta Guds levande ord, som är kyrkans grund.”³³

Ifråga om högkyrkligheten gällde kritiken inte minst dess hierarkiska ämbetssyn, där Wingren menade att Ordet sattes under ett mänskligt förmyndarskap.³⁴

Här tycker jag att det hos den tidige Wingren formuleras viktiga synpunkter som borde aktualiseras i detta som jag ser som samtidens ”slag om folkkyrkan”. Hit hör också diskussionen om kyrkans roll i samhället. I Wingrens teologi är *förkunnelsen*, tolkningen av ordet, helt avgörande. Förkunnelsen har för Wingren en kyrkokonstituerande funktion, hur kan vi tänka kring och återvända till denna centrala tanke idag? I svaret på den frågan tror jag det finns viktiga spår för oss att fundera vidare kring som ett led i teologisk fördjupning men framförallt som ett led i återerövrandet av en luthersk identitet. Kyrkan skall inte karakteriseras utifrån egenskaperna hos de människor som samlas till gudstjänst, utan utifrån tolkningen av ordet - inte för en avgränsad frivillig skara utan för de många i en rörelse utåt. Detta är en aspekt som jag önskar skulle

³⁰ Vikström, *Folkkyrka i en postmodern tid*, 2008, s. 143-180. Det gemenskapsorienterade synsättet representeras i Vikströms analys av personer med olika teologiska ingångar men med en gemensam utgångspunkt i betoningen av gudstjänsten och en därtill hörande delaktighet. Utöver Sigurdson analyserar Vikström inom detta synsätt även Fredrik Modéus, Dag Sandahl och Werner Jeanron.

³¹ Håkansson, *Vardagens kyrka*, 2001, s. 100.

³² Wingren, *Gamla vägar framåt*, 1986, s. 163.

³³ Wingren, *Predikan*, 1949, s. 259.

³⁴ Håkansson, *Vardagens kyrka*, 2001, s. 44.

förtydligas i tjänstekyrkan och gemenskapskyrkan.

Wingren menade att konflikten eller problemet för kyrkan inte låg mellan dem som betonar ”den erbjudna nåden” och dem som betonar ”den mottagna nåden”, utan bland annat i de beslutandes okunnighet.³⁵ Det stora problemet ligger inte heller idag mellan dem som betonar ”den erbjudna nåden” och dem som betonar ”den mottagna nåden” utan frågan gäller än idag om än med andra förutsättningar, en luthersk identitet och kunskapen om denna. Här måste man in i en brottnig som i sin komplexitet och genom ett dialektiskt anslag inte enkelt låter sig definieras i ett antingen eller, men i bästa fall i en öppenhet som vet vad den vill.

Vill man i de akademiska sammanhangen på nytt ta sig an denna uppgift, tror jag att det finns framkomliga vägar att tänka Wingrens teologi i relation till nyare vetenskapliga spår. Lundateologen Sinikka Neuhaus laborerar i sin avhandling ”Reformation och erkännande” (2008) bland annat med socialfilosofen Axel Honneths teori om erkännande. Teorin är ett slags antropologi som beskriver människans behov av erkännande inom sfärerna kärlek, rätt och solidaritet. När detta erkännande förvägras eller missaktas utlöses en kamp för erkännande. Om vi låter diskussionen om folkkyrkan i det senmoderna samhället ses i ljuset av denna erkännandeteori skulle detta handla om att kyrkan skall erkänna människor som subjekt i sina egna kristna liv och tillerkänna dem möjligheten att förverkliga sin kallelse att tjäna medmänniskan. Se där ett embryo till kombinationen mellan en spännande nutida teori och ett av nyckelbegreppen i Wingrens författarskap, nämligen Luthers lära om kallelsen. Kanske också ett viktigt första steg i erövrandet av identiteten som luthersk-evangelisk frikyrka.

Litteratur

Hervie-Léger, Danièle, (2000), *Religion as a Chain of Memory*, Polity Press, Cambridge.
Håkansson, Bo, (2001), *Vardagens kyrka. Gustaf Wingrens kyrkosyn och folkkyrkans framtid*, Arcus förlag, Lund.

³⁵ Håkansson, *Vardagens kyrka*, 2001, för resonemang om detta se t ex s. 101 ff.

Lundberg, Johan, (2010), ”Mad men i rymden”, i: DN 2010-10-28

Neuhaus, Sinikka, (2009), *Reformation och erkännande: skilsmäsoärenden under den tidiga reformationsprocessen i Malmö 1527-1542*, Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet.

Vikström, Björn, (2008), *Folkkyrka i en postmodern tid- tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerad gemenskap?*, Institutet för eumenik och socialetik, Åbo akademi.

Wingren, Gustaf, (1949), *Predikan: En principiell studie*, Gleerups, Lund.

- (1986), *Gamla vägar framåt: kyrkans uppgift i Sverige*, Verbum, Älvsjö.

Lennart Molin: Socialetik i Stockholm

Lennart Molin är biträdande generalsekretärare vid Sveriges Kristna Råd och pastor inom Svenska Missionskyrkan. Han blev 1976 Teol. Dr. i Lund på avhandlingen *Hearts and structures: about man and society out of an American theological material*.

Året var 1969. Jag hade fått ett stipendium från Reformerta Världsalliansen för att läsa teologi vid Louisville Presbyterian Theological Seminary i Kentucky, USA. Jag gick med tankar på att läsa vidare för att disputeras med Gustaf Wingren som handledare. Jag sökte upp honom för att fråga om han hade några goda råd för hur jag under ett år i USA skulle kunna förbereda mig för eventuella fortsatta studier i Lund. Hans råd var kort och allmänt: lär dig så mycket du kan om amerikansk reformert teologi. Det bör Du ha goda förutsättningar för vid ett seminarium i calvinsk tradition.

Så fortsatte han att tala om hur han observerat ett drag i calvinsk predikan som han inte fann i den lutherska traditionen. I en reformert kyrka till exempel i Skottland är det vanligt att predikanten tilltalar ett helt samhälle, sade han. Det sker i princip aldrig i en luthersk kyrka. Det skulle vara intressant att veta lite mer om de teologiska förutsättningarna för denna skillnad, slutade han.